

Citation:

Kuczyńska, M. (2017). Wokół źródeł słowiańskich narracji dualistycznych (Antologia *Średniowieczne herezje dualistyczne na Bałkanach. Źródła słowiańskie*, opracowanie, przekład i komentarz Georgi Minczew, Małgorzata Skowronek, Jan M. Wolski. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, 267 ss.). *Slavia Meridionalis*, 17. <https://doi.org/10.11649/sm.1366>

Marzanna Kuczyńska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**Wokół źródeł słowiańskich narracji dualistycznych
(Antologia *Średniowieczne herezje dualistyczne na Bałkanach.
Źródła słowiańskie*, opracowanie, przekład i komentarz
Georgi Minczew, Małgorzata Skowronek, Jan M. Wolski.
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, 267 ss.)**

Historia sekt czy nieortodoksyjnych wspólnot chrześcijańskich budziła i budzi niegasnące zainteresowanie czytelników. Nie zaspokaja go ciągle skromna na polskim rynku oferta naukowo-badawcza, która ułatwiłaby orientację w temacie (Eliade, 1994; Holl, 1997; Niel, 1995; Runciman, 1996 i 2007). Opublikowany przez wydawnictwo „Znak” cykl wykładów Leszka Kołakowskiego dla radia Wolna Europa z 1982–1983 roku zatytułowany *Herezja* (2010) nie ma charakteru systematycznego, podręcznikowego (Kołakowski, 2010). Można jednak tu wymienić nieliczne słowniki i leksykony religioznawcze, jak np. Cesara Vidala Manzanaresa *Prekursorzy Nowej Ery. Mały Słownik* (1994), *Leksykon Religii od A do Ż* (Zasieczna, 1994), Hervego Massona *Słownik herezji w Kościele katolickim* (1993). Stosowne hasła pojawiają się również w wielkich seriach encyklopedycznych, co

This work was supported by the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2017.

ilustruje dostępna także online *Encyklopedia katolicka* (b.d.). Z tym większym zadowoleniem należy przyjąć nowo wydaną antologię tekstów źródłowych do dziejów niezwykle ciekawych i – mimo wielu wieków dociekań – nadal niezmiennie tajemniczych ugrupowań dualistycznych. Mowa o dziele pt. *Średniowieczne herezje dualistyczne na Bałkanach. Źródła słowiańskie*, przygotowanym przez zespół slawistów i historyków z Uniwersytetu Łódzkiego. Warto przypomnieć, iż ostatnią monografią szeroko odnoszącą się do kwestii słowiańskiego dualizmu i jego kulturowych konsekwencji była książka Grażyny Szwat-Gyłybowej z Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk „*Haeresis bulgarica*” w *bułgarskiej świadomości kulturowej XIX i XX wieku* (2005), dawno już niedostępna w sprzedaży¹.

Antologia stanowi kontynuację znakomitej serii przekładów, jakie pod kierunkiem Georgiego Minczewa powstają w łódzkim ośrodku slawistycznym od kilku już lat, jak np. *Ziemsy aniołowie, niebiańscy ludzie. Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze* (2002), *Złota moneta za słowo. Bułgarskie bajki i legendy ludowe* (2006), *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych* (2006), *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu Świętych Mężów* (2010). Jednocześnie zapoczątkowuje kolejną interesującą serię wydawniczą Uniwersytetu Łódzkiego „Series Ceranea”, pod patronatem Centrum Badań nad Historią i Kulturą Basenu Morza Śródziemnego i Europy Południowo-Wschodniej im. Prof. Waldemara Cerana (tzw. *Ceraneum*). Centrum patronuje różnorodnej działalności wydawniczej, nowa seria obejmować będzie publikację materiałów źródłowych, bibliografii, monografii i in. prac, poświęconych dziejom oraz kulturze Śródziemnomorza i Europy Południowo-Wschodniej od starożytności po czasy nowożytne.

Na *Średniowieczne herezje dualistyczne na Bałkanach...* składają się: *Słowo wstępne* do serii wydawniczej, autorstwa prof. Mirosława J. Leszki i dr. Kiriła Marinowa (*Średniowieczne herezje*, 2015, s. 9–11); obszernie teoretyczne studium prof. Georgiego Minczewa, wprowadzające w problematykę dualizmu oraz źródeł do jego dziejów (*Średniowieczne herezje*, 2015, s. 13–59); cykl komentowanych tekstów źródłowych (*Średniowieczne herezje*, 2015, s. 59–235); słowniczek herezji (*Średniowieczne herezje*, 2015, s. 237–243); indeks cytatów i przywołań biblijnych (*Średniowieczne herezje*, 2015, s. 244–249); indeks osób i pojęć (*Średniowieczne herezje*, 2015, s. 251–260); streszczenie w języku angiel-

---

¹ Przy tej okazji można prosić oficyny wydawnicze, by w swoich planach uwzględniały reedycje trudno dostępnych książek rzadkich i nisko nakładowych, jakimi najczęściej są książki naukowe. Dzisiaj przecież kierowane nie tylko do specjalistów, ale także do szerokiego grona czytelników zainteresowanych daną problematyką.

skim, obejmujące również tłumaczone utwory (*Średniowieczne herezje*, 2015, s. 261–267), a to wyjątkowo rzadka, lecz cenna praktyka edytorska, sprzyjająca rozszerzeniu grona odbiorców.

Grupa badaczy pod kierunkiem prof. Minczewa oddała do rąk czytelnika zbiór materiałów na temat historii bałkańskich herezji dualistycznych o greckiej, południowosłowiańskiej i łacińskiej proveniencji. Niezwykle wartościowa jest zastosowana przez zespół autorski strategia edytorska: wszystkie źródła wydano *bilingua*, tj. w ich postaci oryginalnej (w języku staro-cerkiewno-słowiańskim i cerkiewnosłowiańskim) oraz w tłumaczeniu na język polski. Dzięki niej książka spełni oczekiwania specjalisty, ale również kogoś, kto dopiero zaczyna interesować się ruchami heterodoksyjnymi w Kościele. Większość tłumaczonych w zbiorze tekstów ukazuje się po polsku pierwszy raz, lecz, co ważne, także ich oryginalne wersje pozostawały dotąd praktycznie nieznanne – sięgali po nie nieliczni badacze z zakresu sławistyki, nauk historycznych lub religioznawstwa. Każdy zamieszczony w zbiorze utwór został poprzedzony biografią autora, komentarzem historyczno-literackim oraz doktrynalnym, objaśniającym specyfikę prezentowanych w nim dualistycznych poglądów. Źródła opatrzone są tak potrzebną podczas pracy badawczej bibliografią przedmiotu w języku polskim oraz w językach obcych. Jeśli istnieją, wskazuje się dane innych polskich przekładów określonego tekstu. Początkującym lekturę ułatwi słowniczek herezji.

Autorzy książki dołożyli starań, by dostarczyć odbiorcy reprezentatywny zbiór materiałów – poszczególne źródła reprezentują odmienne formy literatury, różni je zarówno gatunek literacki (żywot, opowieść, tzw. słowo [kazanie, pouczenie], traktat polemiczny, definicja doktrynalna, dokument kościelno-prawny), jak i czas powstania (X–XV wiek), czy wreszcie objętość (od pojedynczych zdań charakteryzujących przedstawianą doktrynę lub obyczajowość jakiejś grupy dualistycznej po obszerne wyimki z żywotów i wybrane rozdziały głównych prac polemicznych pisanych przeciwko dualistom, np. pierwsza część *Mowy przeciwko bogomiłom* Prezbitera Kosmy, fragmenty żywota św. Teodozjusza Tyrnowskiego pióra patriarchy Kaliksta I i żywota św. Hilariona Meglenskiego, autorstwa patriarchy Eutymiusza Tyrnowskiego). Z tych okruczków układa się ciekawy obraz życia, działalności, poglądów nie tyle „buntowników” religijnych, ile raczej utopistów, idealistów społecznych, wyjętych spod prawa, a jednak niezmiennie rozszerzających swoje wpływy i przyciągających nowych zwolenników.

Towarzyszące materiałom źródłowym studium teoretyczne Georgiego Minczewa: *Słowiańskie teksty antyheretyckie jako źródło do poznania herezji*

dualistycznych na Bałkanach pozwala głębiej wniknąć w omawiane zagadnienie. Autor wyjaśnia fundamentalne problemy dotyczące doktryn dualistycznych. Podnosi kwestie słabiej obecne w literaturze przedmiotu albo rozpatrywane w izolacji od całości, m.in. granice poszczególnych denominacji, ich różnice i podobieństwa, wzajemne relacje, stosunek do ortodoksji. Odnosi się również do terminologii, szuka genezy nazw, dłużej zatrzymuje się przy bogomiłach (*Średniowieczne herezje*, 2015, s. 19–26), trwale związanych z historią Bułgarii i kilku innych krajów bałkańskich. Tłumaczy też specyfikę badań nad problemem, wynikającą przede wszystkim z rozproszenia² oraz braku oryginalnych źródeł dualistycznych, które podlegały celowemu niszczeniu przez przedstawicieli Kościołów oficjalnych. Stan ten zmusza w efekcie do wielkiej ostrożności podczas interpretacji dostępnych dokumentów, ponieważ wyszły spod ręki wrogów dualizmu i pisane są w ściśle określonym duchu ideowym (ideologicznym). Swoją komentarz autor ilustruje licznymi cytatami z literatury podmiotu i przedmiotu, oferując czytelnikowi przystępnie podane kompendium wiedzy o omawianej problematyce.

Warto podkreślić, iż jest to typowa dla Profesora, sprawdzona we wcześniejszych jego publikacjach, metoda ogłaszania literatury dokumentalnej – przypomnę w tym miejscu tak ważne i wykorzystywane w procesie dydaktycznym prace jak wymienione wcześniej antologie przekładów literatury południowo-słowiańskiej, a także materiały o tematyce teologicznej i liturgicznej – traktat *O świętyni Bożej Symeona z Tessaloniki* (2007) i *Nowe tablice* Beniamina, abpa Niżnego Nowogrodu (*Nowe Tablice*, 2007).

Na uznanie załuguje również połączenie w antologii wiedzy i umiejętności specjalistów różnych dziedzin, filologów, teologów i historyków związanych z *Ceraneum*. Tradycyjnie, można by rzec, w ośrodku łódzkim do pracy włączani są młodzi adepci nauki, którzy zyskują okazję praktycznego szlifowania wymagającego warsztatu tłumacza i mediewisty. Niekiedy tylko w komentarzu dostrzec można pewne niekonsekwencje badawcze, np. przypis 75 na s. 35 mówi o *Tajnej księdze*, iż „bez cienia wątpliwości” powstała w środowisku bałkańskich bogomiłów. A trzy strony dalej (przypis 85, s. 38), że atrybucja ta jest „prawdopodobna”. Zdarza się też czasem błędny przekład, jak w *Słowie o pochodzeniu paulicjan* (s. 229), gdzie aklamację „Jedyny święty [jest Jezus Chrystus]” podczas liturgii po „Świętym świętym” (*Святая святым*) przetłumaczono jako „Jedyną światłość”.

---

² Poznajemy również przyczyny uznania za słowiańskie materiałów greckich czy łacińskich.

Słabszą nieco stroną antologii są kwestie redakcyjne. Bezzasadnie np. przyjęto angielską normę transkrypcji alfabetu cyrylicznego na łaciński („Angelov” zamiast „Angelów”, s. 21); jest to już niestety praktyka powszechna we współczesnych wydawnictwach, a błędna, i nigdy za dużo przypominania o tym³. Nadużywa się ponadto inicjałów imion, stosuje niepolskie końcówki fleksyjne w niektórych terminach obcych („kormczy” zam. „kormczej”). Trafić można na usterki stylistyczne, błędy literowe czy nieodpowiedni zapis rzeczowników odsłownych z nie („nie wpuszczenie”, s. 163).

Przedstawione tu drobne niedostatki nie zmniejszają wartości zbioru; jest to publikacja oryginalna, aktualna, wartościowa poznawczo, wypełniająca istotną lukę w materiałach źródłowych i niezbędna w dydaktyce akademickiej (nie tylko sławistycznej). Potwierdza także po raz kolejny rangę Łodzi jako ważnego ośrodka badań (pale)slawistycznych, bizantologicznych oraz historycznych.

BIBLIOGRAFIA

- Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych.* (2006). (G. Minczew & M. Skowronek, Red.). Kraków: WUJ.
- Eliade, M. (1994). *Historia wierzeń i idei religijnych.* (S. Tokarski & A. Kuryś, Tłum.) (T. 1–3). Warszawa: PAX.
- Encyklopedia katolicka.* (b.d.). Pobrano z <https://tnkul.pl/encyklopedia-katolicka>
- Holl, A. (1997). *Heretycy: Panorama dziejów myśli kacerskiej i ruchu dysydenckiego w chrześcijaństwie.* (E. Ptaszyńska-Dutkiewicz, Tłum.). Gdynia: Agencja Wydawnicza Uraeus.
- Kołąkowski, L. (2010). *Herezja.* Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Manzanares, C. V. (1994). *Prekursorzy Nowej Ery: Mały słownik.* (E. Burska, Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Verbinum.
- Masson, H. (1993). *Słownik herezji w Kościele katolickim.* (B. Sęk, Tłum.). Katowice: Wydawnictwo Książnica.
- Niel, F. (1995). *Albigensi i katarzy.* (M. Żerańska, Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Volumen.
- Nowe Tablice, czyli o cerkwi, Liturgii, nabożeństwach i utensyliach cerkiewnych objaśnienia Beniamina, arcybiskupa Niżnego Nowogrodu i Arzamasu* (2007). (G. Minczew, Red., I. Petrov, Tłum.). Kraków: WUJ.

---

³ Praktyka taka jest często wymuszana przez samych autorów, którym zależy na zgodności polskiej transkrypcji ich nazwiska z urzędową formą przyjętą w dokumentach. Drugim powodem jest kwestia rozpoznawalności nazwisk badaczy przez portale ewaluacyjne (przyp. red.).

- Runciman, S. (1996). *Manicheizm średniowieczny*. (J. Prokopiuk & B. Zborski, Tłum.). Gdańsk: Wydawnictwo Marabut.
- Runciman, S. (2007). *Manicheizm średniowieczny*. (J. Prokopiuk & B. Zborski, Tłum.). Katowice: Wydawnictwo „Książnica”.
- Symeon z Tessałoni. (2007). *O świętyni Bożej*. (G. Minczew, Red., A. Maciejewska, Tłum.). Kraków: WUJ.
- Średniowieczne herezje dualistyczne na Bałkanach: Źródła słowiańskie. (2015). (G. Minczew, M. Skowronek, & J. M. Wolski, Red.). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Uczniowie Apostołów Słowian: Siedmiu Świętych Mężów. (2010). (M. Skowronek & G. Minczew, Red.). Kraków: Wydawnictwo Collegium Columbinum.
- Zasieczna, B. (Red.). (1994). *Leksykon religii od A do Ż*. Warszawa: MUZA.
- Ziemscy aniołowie, niebiańscy ludzie: Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze. (2002). (G. Minczew & G. Simeonova-Konach, Red.). Białystok: Orthdruk.
- Złota moneta za słowo: Bułgarskie bajki i legendy ludowe. (2006). (G. Minczew, Red.). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Wokół źródeł słowiańskich narracji dualistycznych

Recenzja nowej antologii *Średniowieczne herezje dualistyczne na Bałkanach. Źródła słowiańskie*, opracowanie, przekład i komentarz Georgi Minczew, Małgorzata Skowronek, Jan M. Wolski. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, ss. 267. W zbiorze zamieszczono wybór najważniejszej literatury źródłowej z zakresu herezji dualistycznych. Starannie dobrane teksty prezentują najważniejsze i najbardziej interesujące fragmenty dzieł na omawiany temat. Rozbudowane komentarze objaśniają fundamentalne i najbardziej skomplikowane problemy dotyczące historii dualizmu i jego doktryny.

Słowa kluczowe: dualizm, religia, herezja, antologia, źródło historyczne

On the Slavic Sources of the Dualist Narrations

A review of the new anthology *Średniowieczne herezje dualistyczne na Bałkanach. Źródła słowiańskie*. (2015). (Minczew, G., Skowronek, M. & Wolski, J. M. Ed.). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. The volume, whose title translates *Medieval dualist heresies in the Balkans. The Slavic sources*, includes the most important source literature for studying

dualist heresies. The carefully selected texts provide recipients with the most fundamental and most interesting fragments of the works from which they come, while the extensive and abundant commentaries explain even the most complicated problems concerning the history of dualism and dualist doctrines.

Keywords: dualism, religion, heresy, anthology, historical source

Notka o autorze

Marzanna Kuczyńska (marzanna@amu.edu.pl) – absolwent filologii bułgarskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, profesor w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autorka trzech monografii naukowych, redaktor naukowy wielu prac zbiorowych. Członek redakcji czasopism slawistycznych. Tłumacz z języków słowiańskich, w tym z cerkiewno-słowiańskiego. Zainteresowania naukowe: średniowieczne literatury i kultury Słowiańszczyzny południowej i wschodniej.

Marzanna Kuczyńska, PhD (marzanna@amu.edu.pl) – a graduate of Bulgarian Philology at the Jagiellonian University in Kraków. Professor at the Institute of Slavonic Philology at Adam Mickiewicz University in Poznań. She is the author of three monographs and editor of many collective works. Member of editorial staff of a number of Slavic journals. Translator from Slavic languages, including the Church Slavonic language. Research interests: the medieval literatures and cultures of Southern and Eastern Slavs.